

УДК [342.7] (477)

Мартинюк Олексій Володимирович –

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права та адміністративного права
Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця)*

Oleksii V. Martyniuk –

*candidate of juridical sciences, associate professor,
associate professor of the department of theory and history of state and
law and administrative law,
Vasyl Stus National University of Donetsk
(600-richchia Street Vinnutsia 21000 Ukraine)*

Злочини проти честі, гідності та особистої свободи жінки за Литовським Статутом

У статті розглядаються злочини проти честі, гідності та особистої свободи жінки за трьома редакціями Литовського Статуту. Зосереджується увага на основних поняттях та юридичних конструкціях кримінального права XVI ст., а також на соціальних чинниках, що впливали на ступінь покарання злочинця. Розглядаються такі злочини, як зґвалтування, перелюбство, звідництво, насильницьке викрадення жінки, посягання на особисту свободу жінки, образа словом та покарання, що призначалися за них.

Ключові слова: *жінка, злочини проти честі, гідності та особистої свободи, образа дією, образа словом, Литовський Статут, Литовсько-Руська держава, Річ Посполита.*

В статье рассматриваются преступления против чести, достоинства и личной свободы женщины по трем редакциям Литовского Статута. Сосредотачивается внимание на основных понятиях и юридических конструкциях уголовного права XVI в., а также на социальных факторах, которые влияли на степень наказания преступника. Рассматриваются такие преступления, как изнасилование, прелюбодеяние, сводничество, насильственное похищение женщины, посягательство на личную свободу женщины, оскорбление словом и наказания, которые назначались за них.

Ключевые слова: *женщина, преступления против чести, достоинства и личной свободы, оскорбление действием, оскорбление словом, Литовский Статут, Литовско-Русское государство, Речь Посполитая.*

O.V. Martyniuk Crimes against Honor, Dignity and Personal Freedom of a Woman under the Lithuanian Statute

The article deals with crimes against honor, dignity and personal freedom of a woman under three versions of the Lithuanian Statute. Attention is drawn to major definitions and legal constructions of criminal law in 16th century as well as social factors which influenced the degree of punishment of the criminal. Such crimes as rape, infidelity, procuration, forced kidnapping of a woman, encroachment on personal freedom of a woman, insulting and punishment for these crimes have been addressed.

The legislator included rape, infidelity and procuration to aggravated crimes against honor, dignity and personal freedom of a woman. Death penalty had to be applied to a criminal who committed rape or infidelity. The Lithuanian Statute protected equally the rights of women from different social classes in the event of such actions. In the event of a rape the victims received moral and material compensation and its amount depended on a social class of a victim. Procuration was punished significantly. The punishment for this crime was disfigurement (major punishment) along with expulsion from the location where this crime was committed.

The legislator considered a forced kidnapping of a woman extremely dangerous crime. The criminal had to be sentenced to the death penalty. Encroachment on personal freedom of a woman (conversion of a free woman into a slave, illegal imprisonment) was also a crime. If a woman from a high class was illegally imprisoned it

caused a payment of a double fine in her favor as well as compensation of damage and the criminal could be imprisoned for three months for this action.

Under the Statute the insult included the following crimes employment of a Christian woman by a Muslim or Jew as a foster-mother, violation of clothing integrity particularly removal of a head wear. Insult by word a woman could receive a double compensation. Death penalty was implemented to persons who incited to convert from Christianity to other religion.

Keywords: *woman, crimes against honor, dignity and personal freedom, insult by action, insult by word, Lithuanian Statute, Lithuanian Russian State, Polish-Lithuanian Commonwealth.*

Постановка проблеми. Трансформація національної правової системи, що була розпочата понад два з половиною десятиліття тому, продовжується і нині. Одним з найважливіших особистих благ є здоров'я людини. Відповідно до Конституції України життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека людини визнаються найвищою соціальною цінністю, кожна людина має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань [1]. Тому злочини проти честі, гідності та особистої недоторканості людини становлять велику суспільну небезпеку. У цьому зв'язку актуальним уявляється звернення до історико-правової спадщини українського народу, так як дозволяє виявити місце правової культури у структурі не лише української, а й європейської культури. Особливе місце жінки у системі суспільних відносин дозволяє збагатити вітчизняну й європейську правову традицію демократичними і гуманістичними надбаннями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У історико-правовій науці інститут злочину проти честі, гідності та особистої свободи особи, у т. ч. жінки за Литовським Статутом досліджували такі вчені, як І. Валіконіте, В. Гончаренко, О. Кривоший, С. Кудін, І. Лукшайте, П. Музиченко, А. Рогожин, О. Шевченко та інші.

Невирішені раніше проблеми. Нині в історико-правовій науці проблема інституту злочину проти честі, гідності та особистої свободи жінки за нормами Литовського Статуту вивчена недостатньо. Вчені, досліджуючи різні аспекти інститутів злочину проти особи за Литовським Статутом, не зосереджували уваги на вивченні злочинів проти честі та гідності саме жінки. Відтак, висновки, зроблені вітчизняними та зарубіжними істориками права, потребують подальшого узагальнення та розвитку.

Метою статті є дослідження інституту злочинів проти честі, гідності та особистої свободи жінки за Литовським Статутом.

Виклад основного матеріалу. Протягом другої половини XV – XVI ст. відбуваються зміни у суспільних відносинах Литовсько-Руської держави, тому впродовж XVI ст. видається кодифікований акт загальнодержавного значення – Литовський Статут у редакціях 1529, 1566 і 1588 рр. [2]. Він діяв на теренах України аж до 40-х років XIX ст. За визначенням сучасних дослідників, редакції Литовського Статуту виникли як правові акти багатонаціональної держави, тому в них широко використано звичаєве право всіх народів, які проживали на її території, зокрема норми давньоруського, римського, німецького, польського права, законодавства Великого князівства Литовського [3, с. 132].

За Литовським Статутом усі злочини, які порушували права жінки, можна поділити на злочини проти особи та майнові. У Литовсько-Руській державі та Речі Посполитій серед злочинів проти особи особливо небезпечними діяннями вважалися злочини, об'єктом яких були честь, гідність та особиста свобода жінки.

Зауважимо, що більшість норм, які охороняли честь та гідність жінки, були відомі вітчизняному праву ще з епохи Київської Русі. Деякі з них з'явилися у XV–XVI ст. внаслідок еволюції вітчизняної правової системи, а також рецепції з польського та німецького права [4, с. 57–58]. У попередню епоху група злочинів проти честі та гідності особи відносилася до юрисдикції християнської церкви, яка, в свою чергу, накладала санкції на правопорушника згідно норм Статутів князів Володимира Святославовича та Ярослава Мудрого про церковні суди. За визначенням О. П. Кривошия, культ особистої свободи одиниці, який досить чітко проявився у державному та суспільному

житті Київської Русі, мусив витворити і високе почуття особистої гідності одиниці [5, с. 27].

У другій половині XIV – першій половині XVII ст. держава намагалася не втручатися у сферу юрисдикції християнської церкви (як православної, так і католицької), але все ж невелика кількість злочинів була віднесена до компетенції світського судочинства. Такі діяння посягали не лише на особисті права жінки, але й на інтереси сім'ї, церкви, суспільства та держави. Тому саме Литовський Статут визначав міру покарання за образу словом, зґвалтування, перелюбство, звідництво, посягання на особисту свободу жінки та інші ганебні злочини.

Суди християнської церкви мали право призначати покарання на основі вироблених ще з часів Київської Русі норм, які охороняли честь та гідність жінки. Превалювали такі види покарань, як штрафи та єпитимія (церковна покута), розміри та терміни яких визначали виключно представники церкви на основі «Свитку Ярослава».

Злочини про образу честі та гідності жінки (*dehonestatio mulieris*) можна розділити на дві основні категорії: образа гідності через непристойну дію або вчинок та образа словом. У залежності від соціального статусу злочини, спрямовані проти честі жінки, можна поділити на злочини проти шляхтянки та решти осіб.

До особливо тяжких злочинів проти честі та гідності жінки законодавець відносив зґвалтування. Литовський Статут однаковою мірою захищав права жінок усіх станів у випадку вчинення такого аморального діяння (I, VII, 6; II, XI, 8; III, XI, 12), а злочинець підлягав карі «на горло» (*Примітка*. Перша римська цифра – номер редакції Литовського Статуту, друга римська цифра – номер розділу, третя арабська цифра – номер артикулу). Врятувати його могла лише потерпіла, якщо б побажала взяти з ним шлюб. Дане правило було нормою українського звичаєвого права і було зафіксоване у Литовському Статуті: «а естли бы она хотела его собе за мужа мети, то будеть на ее воли...» (III, XI, 12). Валіконіте І. М. зазначала, що «статья не указывает, существовала ли компенсация, если женщина по каким-либо причинам не могла или не желала выйти замуж за преступника» [6, с. 45]. На наш погляд, жінки, незалежно від подальших обставин, отримували моральну та матеріальну компенсацію («нав'язку»). Її розмір визначався

залежно від соціального статусу потерпілої. Якщо злочинця, наприклад, карали на смерть, компенсація могла бути сплачена у рахунок вартості його майна. Відзначимо той факт, що за тяжкістю злочину зґвалтування у грошовому еквіваленті прирівнювалося до вбивства чоловіка (III, XI, 12).

Лабур О. В. зауважує, що хоча Литовський Статут і кваліфікував зґвалтування як певний вид злочину, але була ускладнена процедура доказу порушення прав жінки і трактування його як гвалтування [7, с. 422–423]. Так, у арт. 12 розд. XI Статуту 1588 р. зазначається: «а девка албо невеста кгвалту бы не волала, а потомъ бы то людям оповедалала, тогда тое оповеданье за кгвалтъ разумено быти не можетъ и тотъ помовеный отъ кгвалту воленъ бытии маеть».

Отже, якщо дівчина під час зґвалтування не звала на допомогу і не було свідків гвалту, то справу порушували лише за її скаргою, але без свідків цей злочин не трактувався як зґвалтування. Дослідниця зазначає, що особливо тяжким злочином вважалось зґвалтування батьками своїх дітей. Вирок тоді виконувався при великому зібранні народу «на пострах иним». Складність доказу про зґвалтування призвела до того, що більшість злочинів не потрапляли до судових процесів. Найбільша їх частина припадала на період воєнних дій, коли переможці вважали обов'язковим пограбування та зґвалтування, – зазначає О. В. Лабур [7, с. 422–423].

У 1566 р. Луцький гродський суд розбирав справу за скаргою пана Михайла Сербина стосовно побиття його селянки Мотруни («збили и змордовали») та зґвалтування її доньки Оришки («зкгвалтоваль и кров ее пролил и паненства позбавил») Федором Кочановським, урядником пана Михайла Козинського з «помочниками». Врахувавши всі обставини справи, судді «кгда ж такъ есть в статуте описано, мы, ся въ томъ заховываючы водле права посполитого и статуту земского, доводу и присяги выслухавши подданныхъ пана подкоморого (*Михайла Сербина* – курсив наш. – *О.М.*)...за бой Матруне два рубли грошей, а за кгвалтоване дочки ее, Оришки девки, того Федора Кочановского, яко кгвалтовника, на горло всказали и всказуемъ, которого уряд маеть послати казать имати...а навезки толко ж...водле

статуту...» [8]. Таким чином, судді при визначенні міри покарання для злочинців та суми компенсації для постраждалих керувалися, перш за все, нормами Литовського Статуту.

Закон захищав жінку, якщо об'єктом злочинного посягання стало не лише її здоров'я, честь та гідність, а також і суспільна мораль. До таких протиправних діянь можна віднести перелюбство та звідництво. Держава охороняла гідність подружнього життя і не вітала порушення основ сімейного устрою.

За Литовським Статутом перелюбство вважалося небезпечним кримінальним злочином, а перелюбники каралися смертною карою («горломъ каранъ бытии маеть») (III, XIV, 30). У випадках порушення подружньої вірності жінка могла прямо звернутися до суду з вимогою розлучення та притягнення до відповідальності чоловіка, або ж шлюб припинявся за взаємною згодою під приводом хвороби чи неузгодженого життя. У першому випадку чоловік підлягав кримінальній відповідальності, а у другому – лише приховувався власний сором. Смертні вироки за подружню зраду зустрічаються у актових джерелах [9, с. 473, 573]. Такі анахронізми, як дво- чи багатоженство, які, ймовірно, ще могли зустрічатися у середовищі тогочасного суспільства, світською та церковною владою могли трактуватися як перелюбство.

Досить суворо каралося звідництво, а за скоєння цього злочину передбачалися калічницькі покарання (III, XIV, 31). Згідно із законом, звідника чекало покарання, що поєднувало відтикання носа, вух та губ разом із вигнанням за межі населеного пункту, де скоювався даний злочин («з мествъ выганяли»). Якщо ж ті самі протиправні дії скоювалися повторно з метою наживи тими самими особами (рецидив злочину), тоді «врядъ такихъ на горле карати маеть». За твердженням С. В. Кудіна, санкції за звідництво хоч і були запозичені з німецького права, але в Статуті тяжкість покарань була значно пом'якшена у порівнянні з німецькими кодексами [10, с. 15].

Насильницьке викрадення дівчини, жінки або вдови без їх згоди та згоди батьків (опікунів) з метою одруження каралося досить суворо (II, XI, 9; III, XI, 13). Злочинця чекала смертна кара, як основне покарання, а також сплата нав'язки і «шкоди» потерпілій особі, як додаткове. Розмір

нав'язки та «шкоди» детально регламентувався Статутом: «а за навезку третя часть всего имения его маеть спасти на тую персону кгвалтьтомъ взятую а шкоды которые се будутъ при томъ кгвалте стали за доводомъ на двухъ частяхъ тогожъ имения его маеть бытии сказано... А хто бы имения лежачого немель, ино на маестности его рухомой...». Якщо ж викрадення і одруження відбувалося за згодою дівчини (жінки), то викрадач залишався живим, а дівчина (жінка) втрачала всі свої спадкові права на родинні маєтності («имения свои отъчизные и материстые»).

Лабур О. В. зазначає, що українське звичаєве право також знало викрадення жінок, але воно не характеризувало його як злочин проти честі та свободи. Дослідниця стверджує, що викрадення жінок з метою одруження в українських землях було досить поширеним явищем у польсько-литовську добу, а ця традиція походила ще з Київської Русі. Хоча за юридичною нормою викрадення жінки каралося смертю, соціальна практика не завжди враховувала цю норму закону [7, с. 422].

Посягання на особисту свободу жінки у Литовсько-Руській державі та Речі Посполитій також становило склад злочину. Серед них вирізнялись перетворення вільної жінки на рабу, а також незаконне ув'язнення (II, XII, 5, 7; III, XII, 9, 11, XIV, 21). Якщо жінка навіть і потрапляла у полон до осіб іудейського чи мусульманського віросповідання, строк перебування у неволі обмежувався семирічним терміном. У Литовському Статуті зазначалося, що кожний «християнинъ маеть быти вольный».

Відзначимо, що Статут містить артикули, у яких йдеться про такий злочин, як незаконне затримання жінки та її ув'язнення, але, щоправда, лише стосовно представниць шляхетського стану. Винний у скоєнні цього злочину мав сплатити потерпілій подвійний розмір штрафу – «кгвалту» та відшкодувати заподіяну шкоду. Окрім того, на злочинця накладали ще додаткове покарання у вигляді ув'язнення строком на три місяці.

До образи дією жінки у досліджуваний період можна також віднести такі злочини як найм мусульманами чи іудеями до своїх дітей у годувальниці християнки (II, XII, 5; III, XII, 9), порушення цілісності одягу, особливо зривання головного убору. Польський історик Антоній І

(Йосиф Ролле) зазначав, що «мужчина частенько в ссорох срывал «головную повязку», что считалось на Руси страшнейшею обидою» [11, с. 272]. Санкції у першому випадку застосовувала світська влада, у другому – церковна.

Литовський Статут також містив норми, у яких встановлювалося покарання за образу честі, вчинене не лише дією, а й словом. За твердженням І. К. Лукшайте, образа словом жінки вважалась тяжчим злочином, ніж аналогічна образа чоловіка через сплату потерпілій подвійної винагороди [12, с. 119]. Кримінальній відповідальності підлягала особа, яка не визнавала, наприклад, прав і привілеїв шляхтичів та шляхтянок, називала їх незаконнонародженими (II, III, 23). Відтак, закон взагалі забороняв ображати жінку будь-якого стану поганим словом, а взаємоповага стала нормою життя тогочасного суспільства. За Литовським Статутом карою за образу шляхтянки була в'язниця, за образу особи нешляхетського походження – штраф [13, с. 197].

Смертна кара застосовувалася для осіб, котрі підбурювали до переходу з християнської віри до іншої. Суспільна небезпека такого злочину полягала у його ганебності та спрямованості не лише проти конкретної особи, але й моралі, сім'ї, церкви та держави (наприклад, II, XII, 5; III, XII, 9).

Право другої половини XIV – першої половини XVII ст., як і у попередню добу, захищало матір, якщо діти не хотіли їй коритися. На думку І. М. Валіконіте, «незыблемость уважения детей к обоим родителям в законном порядке утверждали статьи Литовского Статута» [6, с. 43]. Так, згідно I, IV, 14 «если бы сынъ або девка матку зсоромили, тогды также matka можетъ отдалити от свое части материстого». Зважаючи на особливості тогочасної правової системи, дана санкція по відношенню до дітей була досить жорсткою. У випадку образи матері словом чи дією вона мала право позбавити nepokірних дітей «материзни» (тобто, посагу та спадщини).

Висновки. На основі проведеного у даній статті дослідження можна зробити наступні висновки.

1. Злочини про образу честі та гідності жінки можна розділити на дві основні категорії:

образу гідності через непристойну дію або вчинок та образа словом. Залежно від соціального статусу злочини, спрямовані проти честі жінки, можна поділити на злочини проти шляхтянки та решти осіб.

2. До особливо тяжких злочинів проти честі та гідності жінки законодавець відносив зґвалтування, перелюбство та звідництво. У випадку вчинення зґвалтування або перелюбства до злочинця мала бути застосована смертна кара. Литовський Статут однаковою мірою захищав права жінок усіх суспільних станів у разі вчинення таких діянь. У випадку зґвалтування потерпілі отримували моральну та матеріальну компенсацію («нав'язку»), а її розмір визначався залежно від соціального статусу потерпілої. Досить суворо каралося звідництво, за вчинення якого передбачалися калічницькі покарання (основне) разом із вигнанням за межі населеного пункту, де скоювався даний злочин (додаткове).

3. Особливо небезпечним діянням законодавець вважав також насильницьке викрадення жінки. Злочинця чекала смертна кара, як основне покарання, і сплата нав'язки потерпілій, як додаткове. Посягання на особисту свободу жінки (перетворення вільної жінки на рабу, незаконне ув'язнення) також становило склад злочину. Незаконне затримання жінки шляхетського стану та її ув'язнення каралося сплатою на її користь подвійного розміру штрафу та відшкодуванням заподіяної шкоди, а на злочинця накладали додаткове покарання у вигляді трьохмісячного ув'язнення.

4. До образи жінки дією Статут відносив такі злочини, як найм мусульманами чи іудеями до своїх дітей у годувальниці християнки, порушення цілісності одягу, особливо зривання головного убору. За образу словом потерпіла жінка отримувала подвійну компенсацію. Смертна кара застосовувалася для осіб, котрі підбурювали до переходу з християнської віри до іншої.

Таким чином, вітчизняне кримінальне право XVI ст. зробило нормою повагу до кожного члена суспільства, особливо жінки.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Аналіз артикулів трьох редакцій Литовського Статуту проводиться за текстами, опублікованими у виданні «Временникъ Императорскаго Московскаго общества Истории и Древностей Россійскихъ» (I ред. – у кн. 18 за 1854 р., II ред. – у кн. 23 за 1855 р., III ред. – у кн. 19 за 1854 р.).
3. Історія українського права : посібн. / І. А. Безклубий, І. С. Гриценко, О. О. Шевченко та ін. – К. : Грамота, 2010. – 336 с.
4. Кудін С. В. Форми існування кримінального права України у Х – першій половині XVII ст. / С. В. Кудін // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2002. – № 4. – С. 70–75.
5. Мартинюк О. В. Права жінки як об'єкт злочинних посягань в Україні (Х – перша половина XIV ст.) / О. В. Мартинюк // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2004. – № 4. – С. 55–61.
6. Кривоший О. П. Материзна. Жінка в правовій культурі українського народу IX – перша половина XVII ст. / О. П. Кривоший. – Запоріжжя : Поліграф, 2001. – 96 с.
7. Валиконите И. Первый Литовский Статут – один из важнейших источников истории положения женщин в Великом княжестве Литовском / И. Валиконите // Первый Литовский Статут 1529 года : матер. республ. научн. конф., посвященной 450-летию Первого Статута (Вильнюс, 27-28 ноября 1979 г.). – Вильнюс : Минвуз Литовской ССР, 1982. – С. 38–46.
8. Лабур О. В. До питання про соціальну поведінку жінки за нормами карного права Литовських Статутів / О. В. Лабур // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – 2003. – Спеціальний випуск. – С. 421–424.
9. ЦДІАК України (Центральний державний історичний архів України, м. Київ), ф. 25, оп. 1, спр. 8, арк. 408 зв. – 411 зв., запис № 8; 480 зв., 481, запис № 27.
10. Архивъ Юго-Западной Россіи, издаваемый комиссією для разбора древнихъ актовъ, состоящей при Кіевскомъ, Подольскомъ и Волынскомъ Генераль-Губернаторе. – Кіевъ, 1859 – 1914. – Часть восьмая, томъ III. Акты о брачномъ праве и семейномъ быте въ Юго-западной Руси в XVI – XVII вв.: Типограф. Императорскаго Университета св. Владиміра, 1909. – 708 с.
11. Кудін С. В. Німецьке право в Україні в XVI сторіччі / С. В. Кудін // Закон і бізнес. – 1999. – 19 червня. – С. 15.
12. Антоній І. Українскія женщины: (Переводъ съ польскаго) / І. Антоний // Кіевская старина. – 1883. – № 6. – С. 268–309.
13. Лукшайте И. К. Об обычае двойного выкупа за женщину по Литовскому праву / И. К. Лукшайте // Советская этнография. – 1968. – № 2. – С. 114–120.
14. Історія держави і права України : підручник. У 2 х т. / за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка / Кол. авторів: В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький та ін. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – Т. 1. – 656 с.

References

1. Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 1996. – No. 30. – St. 141.
2. Analiz artykuliv trokh redaktsii Lytovskoho Statutu provodytsia za tekstamy, opublikovanyu u vydanni “Vremennyk Imperatorskago Moskovskago obshestva Istorii i Drevnostey Rossiyskikh» (I red. – u kn. 18 za 1854 r., II red. – u kn. 23 za 1855 r., III red. – u kn. 19 za 1854 r.).
3. Istoriia ukrainskoho prava : posibn. / I. A. Bezklubyi, I. S. Hrytsenko, O. O. Shevchenko ta in. – K. : Hramota, 2010. – 336 p.

4. S. V. Kudin, *Formy isnuvannia kryminalnogo prava Ukrainy u X – pershii polovyni XVII st.* / S. V. Kudin // *Visnyk Akademii pratsi i sotsialnykh vidnosyn Federatsii profspilok Ukrainy.* – 2002. – No. 4. – Pp. 70–75.
5. O. V. Martyniuk, *Prava zhinky yak ob'iekt zlochynnykh posiahan v Ukraini (X – persha polovyna XIV st.)* / O. V. Martyniuk // *Visnyk Akademii pratsi i sotsialnykh vidnosyn Federatsii profspilok Ukrainy.* – 2004. – No. 4. – Pp. 55–61.
6. O. P. Kryvosnyi, *Materyzna. Zhinka v pravovii kulturi ukrainskoho narodu IX – persha polovyna XVII st.* / O. P. Kryvosnyi. – Zaporizhzhia : Polihraf, 2001. – 96 p.
7. I. Valikonite *Perviy Litovskiy Statut – odin iz vazhneishikh istochnikov istorii polozheniya zhenshin v Velikom knyazhestve Litovskom* / I. Valikonite // *Perviy Litovskiy Statut 1529 goda : mater. respubl. nauchn. konf., posvyashennoy 450-letiyu Pervogo Statuta (Vilnyus, 27-28 noyabrya 1979 g.).* – Vilnyus : Minvuz Litovskoy SSR, 1982. – Pp. 38–46.
8. O. V. Labur, *Do pytannia pro sotsialnu povedinku zhinky za normamy karnoho prava Lytovskykh Statutiv* / O. V. Labur // *Derzhava i pravo. Yurydychni i politychni nauky.* – 2003. – Spetsialnyi vypusk. – Pp. 421–424.
9. *TsDIAK Ukrainy (Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Kyiv), f. 25, op. 1, spr. 8, ark. 408 zv. – 411 zv., zapys No. 8; 480 zv., 481, zapys No. 27.*
10. *Arkhiv Yugo-Zapadnoy Rossii, izdavaemiy komissieyu dlya razbora drevnikh aktov, sostoyashey pri Kievskom, Podolskom i Volinskom General-Gubernatore.* – Kiev, 1859 – 1914. – Chast vosmaya, tom III. *Akti o brachnom prave i semeynom bite v Yugo-zapadnoy Rusy v XVI – XVII vv.: Tipograf. Imperatorskago Universiteta sv. Vladimira, 1909.* – 708 p.
11. S. V. Kudin, *Nimetske pravo v Ukraini v XVI storichchi* / S. V. Kudin // *Zakon i biznes.* – 1999. – 19 chervnia. – P. 15.
12. I. Antonii, *Ukrainskiya zhenshini: (Perevod s polskago)* / I. Antonyi // *Kievskaya starina.* – 1883. – No. 6. – Pp. 268–309.
13. I. K. Lukshayte, *Ob obichayakh dvoynogo vikupa za zhenshinu po Litovskomu pravu* / I. K. Lukshayte // *Sovetskaya etnografiya.* – 1968. – No. 2. – Pp. 114–120.
14. *Istoriya derzhavy i prava Ukrainy : pidruchnyk. U 2 kh t. / za red. V. Ya. Tatsiia, A. I. Rohozhyna, V. D. Honcharenka / Kol. avtoriv: V. D. Honcharenko, A. I. Rohozhyn, O. D. Sviatotskyi ta in.* – K. : Kontsern “Vydavnychiy Dim “In Yure”, 2003. – T. 1. – 656 p.